

Indiai útinapló

prózarészlet

Mumbaiban. A Wellington Fountainnél egy szikár, magas indus fiú vág át szikár, magas fehér lovával a körkörös araszoló autóforgalmon. Mindez úgy szürrealis, hogy felettes rétege egy pillanatra magához ránt engem is.

Vajon mit keresett Dionüszosz Indiában? Valószínűbb, hogy vitt innen valamit, mint hogy idehozott volna bármit. Indiában nincs bor – ha van valami, ami tökéletesen hiányzik a szubkontinensről, a bor. Van helyette több minden más, de bor, abban az értelemben, amit az Isztrián és a Káli-medencében bornak hívnak, nincsen.

Az álommal elszökő, majd visszazálló lelket idővel a test is követi oda, ahol a test még sosem járt, vagy ahol csak futólag járt, és ahol ekkor a lélek majdhogynem ijedt potyautasa volt csak. Minden alkalommal tovább és tovább időz a test ezen a távoli földön (hatványozottan, hiszen vissza-visszatér), nem pusztán az éjszaka töredékidejéig (ami persze mindig magán hordozza az örökkévalóság hímporát). Szövetségüket újrapecsételve egyesülnek itt, mint a szerelmes öreg házaspár. – Kár, hogy illetéktelenül túl lett használva ez a két szó. Amint az *utazás* is, mert arról beszéltek, nem másról.

„Áll fejem mellé, mikor álmodom, szent”, szól Szapphó himnikus nyitósora az istennőhöz (Devecseri Gábor fordításában).

Fölkeressük a moszlim szent, Haji Ali sírját és a mellé épült középkori mecsetet a partközeli sziklaszirten. A szent életű afgán tanítót azért temették épp ide, mert a kívánságának megfelelően vízre tett koporsóját (egy másik verzió szerint a köpenyét) itt vetette partra a tenger. A mai nagyváros helyén néhány elszórt *koli* halászfalu volt csak abban az időben. A keskeny betontöltésen (dagálykor víz alatt van) az egyik oldalt mindenféle árusok ülnek, a másik oldalt nyomorékok és koldusok. Péntek van, hömpölyög a nép. Szennyesen-bűzösen csapkod a tenger. A szirtfok végénél, a minaret oltalmában néhány fiatal fiú átúszott a közeli sziklazátonyra. Maga tanulta mozdulatokkal úszkál egyikük a két szárazulat között, míg társai úgy állnak a talpalatnyi szirten, mintha maguk sem értenék, hogy kerültek oda.

Feljöttünk Matheranba, és a Lulunak kiesett a harmadik tejfoga.

A nyolcszázas sziklaplatón meglapuló kisvárost angolok alapították, hogy a legnagyobb hőség idején ide menekülhessenek Mumbaiból. Három évtizeddel ezelőttig kizárólag a keskeny nyomtávú hegyi vasúttal lehetett följutni Matheranba, ahová gépjármű ma se hajthat be – az utolsó előtti vasúti megálló-nál van a parkoló. A főútca központi szakaszán szálláshelyek, étkezdék, cipő- és szuvenírboltok tömkelege – mindez Mumbai egyre magasabbra kapaszkodó alsó-középosztályának ízlésvilágához igazítva. A széleken több jól karbantartott Raj-korabeli villa.

A bungaló bádogtetején végigdübörgő majmok ébresztenek reggel kilenckor. Az olajzöld erdőben sziklát markoló, véngöcsörtű matuzsálemek között magoncok dzsungle. Köves sétatutak vezetnek a meredély kilátópontjaihoz.

Láttam ma parkolóhelyén a város két gépjárművét: a tűzoltó- és a mentőautót.

Nyugati-Ghatok. A *ghat* Indiában vízhez vezető lépcsősort jelent, így Pushkarban és Varanasiban is a tóhoz és a Gangeszhez vezető lépcsőket. Az észak-déli irányban elnyúló hegységrendszer tömbjei itt előttem majdnem mind egyenmagasra csiszolódtak: a pecsétnyomoszerű oszlopok, a tűhegyes kúpok és sima, lépcsőzertes fennsíkok úgy egyenlítik ki egymás magasságát, mint a fagyott víz egy félrebillent közlekedőedényben.

Vissza Mumbaiba, egy irodalmi fesztiválra. Az első fellépésem előtt kisétálok a Nariman Point óriási betontüskéssel körbebástyázott mólójára, és míg az öbölben horgonyzó halászbárkákat és szél-tépázta lobogóikat figyelem, egyszeriben különös fenyegetettséget érzek, mert nincsenek velem a kislányaim.

Az egyik kedvenc épületem a városban a Buckley Court, ami úgy perverz, hogy megvan hozzá a *méltósága* is. Egy klasszikus könnyűszerkezetes angol úrilakba építettek bele a colabai utcasarkon egy felhőkarcoló: sokemeletes toronyházat lekerekített formákkal, tágas, íves erkélyekkel (fehérsége mostanra bekoszoló-dott). Mint egy hosszú szárral égbe nyúló gombatelep, úgy nő ki az új épület az eredetiből, amely a toronyház halljaként szolgál; a régi kocsibehajtó ma luxusgépjárműveket fogad.

A *kolik*, az őslakos halászok utódai máig megmaradtak a városközpontban. Az Oval Maidantól néhány saroknyira kalyibaszerű építményeket láttam: a kerítés vesszőből, a viskók előtt virágzó bokrok és alacsony pálmák, a bejárati ajtó tárva, rajta rongyos függöny.

Ha egy középkori európai idetévedne, valóban azt hihetné, ez itt a végítélet – a mumbai csúcsforgalomra csak azért nem áll jelzőként az *apokaliptikus*, mert Indiában az Újszövetség se tényanyagában, se társadalmi mintaként nem része a mitologikusnak. „Most átvágunk keresztben a városon”, mondtam magamnak, amikor a fesztivál utolsó pódiumbeszélgetése után taxiba ültem Juhu Beachen (a hosszú félsziget északnyugati részén). Így is történt. A gépekre átruházott embe-

ri akarat nem személytelenítette el egészen a dudaszóval kísért küzdelmet: mint ha minden egyes autó, motor, busz és teherautó nyomában ott lépdelt volna az istenség. Egy benzinkút mellett tizenéves fiú szart a járdán; elmélázva, nyugodtan guggolt, mint aki *nem látja* az előtte araszoló kocsikat.

A Punjab Mail 19:35-kor indul a Victoria Terminusról, és másnap délelőtt (egy és negyed óras késéssel) 10:43-kor ér be Bhopalba. Egy motoros riksába zsúfolódunk be a két gyerekkel és négy nagy poggyással – a bazár egyik hotelében foglaltunk szobát, a bazárba pedig taxi nem hajthat be. A *Jama Masjid* zömök minaretpárja körül két nagy galambraj kering; ösztönös figyelemmel folynak át egymáson, mint Mumbaiban a járművek sora, csak sokkal-sokkal gyorsabban.

Bhopaltól ötven kilométernyire délkeletre egy ligetes dombhát sziklatömbjeinek esővíztől védett alsóbb bemélyedéseiben őskori barlangrajzok vannak. 1957-ben fedezte fel őket egy indiai archeológus. Négy kilométerre a főúttól a színhely tökéletesen isten háta mögötti benyomást kelt: a parkolóban, ahol a taxikon kívül egyetlen autó áll, még csak egy *teastall* sincsen. Tizenöt sziklamenedék rajzait és festményeit lehet körbejárni a kijelölt ösvényen. Vörössel körberajzolt gyerekkéz, mellette pálcikaemberek. Fölajzott új közvetlen közelről egy *kisebb* szarvas fejének tartva. Nyilak, melyek mintha folyamatot jelölnének a képek fölött vagy két ábra közt: törött szarvú ördögfej mint következmény. Forgásukért sorban álló bolygók. Vegyes csorda: középen krikszkrakszos kuszaság, amely talán történeti következmény; talán nem teljesen az. Precíz paták, combok, bikahátak. 4 x 2160 évvel Krisztus és kora előtt, a Halak korszaka előtt a precessziós Nap a Rák csillagképében járt; egy apróbb ember által megsebzett, baltafejú-szarvas vaddisznószörny orra előtt *rák* látható a homorú sziklafalon. De mi az isten ez a szörny. Kőből nyert, állati zsiradékkal kikevert festék kövön, állatokról – agancs és szarv ábrázolása úgy válik el itt egymástól, mint a teremtésnél.

Sanchiban. A szelíd dombháton álló Nagy Sztupa nem pusztán India legrégebből fennmaradt vallási építménye, de a történelem legelső kupolája is. Minden földi ingóságát fölhasználva maga a Buddha mutatta meg tanítványainak a formát: összehajtott ruhájából talapzatot formált, arra fordítva tette rá egyetlen edényét, a botját pedig függőlegesen a tál fenekéhez érintette. Az első európai kupola, a római Pantheoné középpüti lyukas; gömbbé kiegészíthető; gömbbé kiegészítve pont az építmény padlóját érintené. Aztán a reneszánsz: Brunelleschi firenzei dómkupolája a kényszer szülte remekművek legremekebbje az eltűnt idő kanyarokkal áradó sodrában, ahol egy S-alakú folyókanyarulat épp hatszor olyan hosszú, mint amilyen széles a folyó, és a leágazó, szabadon tekergő folyókanyarulatok úgy festenek, mint megannyi apró fraktál, ahol a leágazások önismétlő formák, csak egyre-egyre kisebb méretben. Michelangelo *cupolonéja* úgy száll esténként a Tevere fölé, mint a Hold. Míg a szitakötőket nézem, eszembe jut a többször kiegészített Reichstagon Norman Foster új üvegkupolája, amely bejárható, és ahonnan (finom didaxissal) tisztán látszik lenn az ülésterem; az ülésteremből a kivilágítás miatt nyilván sose látszik a halványcsillagú égbolt. El kell találni az ívet; barokk vagy pláne későbbi kupolákról nincs maradandó emlékem. Foster is

legfeljebb gondolatilag találta el. És eszembe jut még Jeruzsálem is. Bhopalba visszafelé még egyszer áthajtunk a Ráktérítőn.

Orchhában. Hosszú ujjú fekete pólóban ülök egy napsütötte udvaron, szívom magamba a napfényt, mint egy kiugrott vámpír, míg a feleségem Chopin fuvola-etűdjét játssza az udvarra nyíló szobában; csukott ajtó mögött, fojtott hangerővel, mégis egészen betöltve a keskeny kert jukkapálmás-bazsalikomos térfogatát.

A Ráktérítő azon legészakabbra elhelyezkedő pontok összességét jelöli ki, amelyeken a Nap sugarai a nyári napforduló napján (június 21. vagy 22.) merőlegesen esnek a Földre. Sziddhártha botja.

A folyóhoz vezető út utolsó szakaszán fából-fóliából összerótt viskók állnak hátul egy drótkerítésnek; a kerítés mögött bevetett földek, aztán egy köves vízmosás, majd a középkori rajput palotaerőd magas, csipkés kőfala. A visszacsavart lángon pislákoló, elemi kegyetlenség, ami India aranykori népeit domesztikálhatta, és ma is kiegyensúlyozottan megtartja őket hitükben, itt, a Betwa partján (a tizenkilenclyukú kőhíd mellett) nem rejt el magát, de nem is takargatja ki első- és másodfokú égési sebeit. Fehér ruhás lányok mossák hosszú fekete hajukat az opálos vízben. Alsógatyás fiúk feszülnek rá az árra.

A tizenhatodik században épült hatalmas Krisna-templom égig érő, vaskos-elegáns tornyán keselyűk tanyáznak; ürüléküktől fehér csíkos a *shikara* cizelláltra faragott vörösköve. A templom jelenleg a lassú enyészet és a múzeummá válás közti senkiföldjén áll; a hosszhajó főfülkéjében van csak egy kicsinyke oltár; a magas íveken marhabendőnyi darázsfészkek, a fal sok helyütt omlik. (Így hagyhatták el Ajanta barlangszentélyeit, így a khajurahói templomokat – közel érzem magamhoz ezt a fajta hozzáállást építéshez, majd a primer következményeket figyelmen kívül hagyó szabadságfokhoz.)

A feleségem ütemmutatókat magyaráz nekem.

Jahangir Mahal. A páros magától értetődően lett alárendelve a *páratlannak* (amanak nincs középső eleme) a palota tükörszerkezetében – mint az indiai zenében is. Mind a négy oldalán három kupolatornya van, vagyis összesen nyolc, amelyekből legföljebb öt látszik tisztán egyszerre – távlatból, az épület valamelyik külső sarka felől nézve. A kupolatornyok négy sarkán fiatornyok állnak; hangsúlyos légiességgel vannak elemelve a négy sarkukon egy-egy karcsú oszloppal. A három-három nagy kupolatorny között minden oldalon még két kisebb áll (négy-négy karcsú oszlopon, mint a fiatornyok).

„You’re from, Sir?” „Hungary. Central-Europe. Small country.”

Khajurahóban. A fölmérhetetlen gazdagsággal díszített *nyugati csoport* három legpompásabb templomának külső szoborcsoportjai között hivalkodás és hamis szeméremérzet nélkül, központi helyen tűnik elő egy-egy ezeréves szerelmi ak-

tus. Az isteni szeretők mindig állnak, és mindig összesen csak *két lábon* állnak a földön (a másik két láb a levegőben, vagy a segédkező lányoknak van feszítve) – misztikus egyesülésük a testre is tartozik, és így inkább a sajátjukra, mint a másikéra vagy a másikéra is. A Kandariya Mahadeva-templom déli oldalán Siva fejen állva dugja a levegőben tartott Párvátit – Siva két kézfeje a két lánysegéd ölére tapad. A Lakshmana-templom talapzata körül hosszú domborműves menet vonul végig, melyben az alakok arányai mintha eltöröltettek volna: ember és ember és állat és állat dinamikus változékonysággal hasonul egymáshoz a különféle nemű és rendű szolgát és urat és hátasaikat fölvonultató menetben. Egy tágabb gócpontban orgiajelenetek láthatóak – vaginális és orális csoportszexszel. Valamivel arrébb egy szakállas férfi a felszerszámozott lovát hágja; társa a farkát veri a ló orra előtt, egy nő pedig eltakarja az arcát. És vonul a menet; vagy én.

Újraolvastam a március végén írt verset (*T. S. Burt kapitány elhagyatott hindu templomokat talál Khajuraho mellett a dzsungelben*). A gyerekeim már aludtak, kinn ültem a szálloda teraszos körfolyosóján a kellemesen hűvös éjszakai ég alatt november utolsó napján. Most járok először Khajurahóban.

A dzsungel sok évszázados ölelése után (a 10–11. századból valók a nyugati csoport építményei) az egyik Siva-templom megint használatba került. A fölzászlózott épület közvetlenül a Lakshmana mellett van; közöttük kerítés. Szentélyében *lingam* és *yoni* – óriási, simára csiszolt kőhenger színpadnyi körtalapzaton, mely egy helyütt csőrösen nyitott – *fasz* és *pina*, az isteni nemzőszervek, milliónyi Siva-szentély *kereszt-értékű* jelképei.

Orchában. Lassú séta a városfalak fedezékébe szorult szántóföldek között, majd át az egyik külső kapun, le a meder mélyebb ágaiba visszahúzódott, a sziklák közt sebesen áramló folyóhoz, mely úgy vágyja a messzi esőzést, mint a dekkáni pusztaság kóroi.

Nehéz elképzelni Indiánál materialistább földrészt. Mintha a magától értetődő vallásosság feszes burka (*hanyatt az időben*) rezonáns felületként erősítené föl az anyagi szükségszerűség legapróbb rezdüléseit is. A szállodás hunyt szemmel tartja homlokához a nagy címletű bankjegyet, amit tőlem kap; ugyanez a jelenet napra nap megismétlődik reggel a bazárban. A templomkert lépcsőjénél fölsorakozott koldusok rajza (nyomorék, özvegy, vak, kitagadott, szent) akár egy új, kortársi Goya *Los Caprichos*ába is beleillene valami csípős, a mumbai befektetési bankárookra utaló címmel.

Too Busy with Making Money.

Jhansiban, Orchhától húsz kilométerre még egyszer visszaszállunk a Punjab Mailre (másfél hete Jhansiig is azzal jöttünk Bhopalból). Az expressz százöt éve minden este útnak indul Mumbaiból, hogy ezerkilencszázharminc kilométerrel és (menetrend szerint) harmincnégy órával később Delhin keresztül megérkezzen Ferozpurba, a pakisztáni határvárosba – a *Partition* előtt egészen Peshawarig

járt. Olyan ez a vonat, akár egy megkettőzött, mitologikus kígyópár: már Mathura környékén jár, a Krisna lábdobbanását visszazakatoló síkságon, amikor nyomába ered a Victoria Terminusról a következő Punjab Mail. Visszafele ugyanígy: úton van, és közben újra nekiindul a pakisztáni határról. És mint a bizánci Hippodrom Delphoiból való, oszloposan szeretkező bronzkígyói, legalább egy rövid időre mégiscsak *egymáson síklanak* ezek is a hatalmas és rettentően szűk, elnyújtott körpályájukon. Ülök a hálókocsi nyitott, vasrácsos ablaka mellett, és a fiatal éjszakát szimatolom falvaival és ünnepeivel a fák mögül.

Vacsora a Karim's-ban. Shahjahanabad leghíresebb vendéglőjét a mogul udvar egyik szakácsának fia alapította még az első világháború előtt – itt, a delhi nagymecset közvetlen közelében. Az udvar, ahonnan a kopottas termék nyílnak, ma is alig különbözik az utcai sütődékkal nyüzsgő környék bármelyik kereskedőudvarától. *Brain curryt* eszem *nannal*.

Egyik napról a másikra enyhül meg Delhiben a drámai szmog; hatalmas, hűvös légtömeget húz a városra egy ciklon a Himalájából.

S U S A N R U B I N S U L E I M A N

Budapesti napló

Rövid vakáció, 1984, részlet

A hotel felé vezető úton a taxiban kizárólag arra tudtam gondolni, hogy egy olyan városban vagyok, ahol még a taxisofőr is beszél magyarul. Amint megtudta, hogy beszélem a nyelvet, és hogy korábban Budapesten éltem, a sofőr kérdésekkel kezdett bombázni: melyik utcában laktam, mikor költöztem el innen, hány éves voltam akkor, élnek-e még itt rokonaim, mennyi ideig maradunk? Kényelmetlenül éreztem magam, olyan volt, mintha vallatáson ülnék – nem tudtam eldönteni, hogy a fickó szokatlanul kotnyeles-e, vagy csak a vendégszeretet egyfajta, számomra ez idáig ismeretlen formáját gyakorolja. Rövid tömondatok-

---

Részlet Susan Rubin Suleiman *Budapest Diary. In Search of the Motherbook* (University of Nebraska Press, 1993) című könyvéből.